

‘De samenleving kan niet zonder een verbindend verhaal’

Foto: Robin Utrecht/H/ANP

Minister-president Mark Rutte heeft op 19 december 2022 namens de Nederlandse staat excuses aangeboden aan de Surinaamse en de Caraïbische gemeenschap voor het slavernijverleden.

Wat kunnen we verwachten na de excuses over het slavernijverleden aan alle betrokkenen en hun nazaten? Emeritus hoogleraar koloniale en postkoloniale geschiedenis Gert Oostindie vertelt over hoe we dit verleden een nieuwe plaats kunnen geven, door rekenschap af te leggen en begrip te hebben voor een ander.

door Alies Pegtel

Het koloniale en slavernijverleden staat meer dan ooit in de belangstelling. In de afgelopen decennia werd deze geschiedenis als het ware ‘herontdekt’. Veel Nederlanders werden pijnlijk geconfronteerd met een verleden waar ze niet trots op zijn. Geweld, racisme en onderdrukking waren vaste bestanddelen van het koloniale rijk dat Nederland opbouwde. Dit haalde het beeld onderuit dat Nederlanders heel lang koesterden van de natie als tolerant, humanitair en vooruitstrevend. Nederland schafte in 1863 de slavernij af. Maar er werd vervolgens weinig ruchtbaarheid aan gegeven. Slavernij leek niet meer dan een voetnoot in de vaderlandse

geschiedschrijving. Die was vaak juichend, niet kritisch. De aandacht ging uit naar het succesverhaal van de 17de-eeuwse Republiek, waarin het koopmanschap van de Verenigde Oost-Indische Compagnie grote rijkdommen bracht en een schilder als Rembrandt floreerde. De – soms felle – discussies van de afgelopen jaren hebben het geflatteerde vaderlandsbeeld doen kantelen. Niet langer wordt om de schaduwkanten van het kolonialisme heen gekeken, soms tot ongenoegen van mensen die daar nog altijd niet van willen horen. Modern onderzoek toont aan dat de VOC op grote schaal gebruik maakte van slavenhandel en dat Nederlanders 600.000

Afrikanen als slaaf verhandelden naar de Amerika's. De term 'Gouden Eeuw' verdween uit musea.

Dat slavernij en uitbuiting onnoemelijk veel leed hebben veroorzaakt bij betrokkenen en hun nazaten, wordt inmiddels breed erkend. Op 19 december vorig jaar, bood minister-president Mark Rutte namens de regering excuses aan, aan alle tot slaafgemaakten die wereldwijd onder het handelen van de Nederlandse staat hebben geleden, aan hun dochters en zonen, en aan al hun nazaten tot in het hier en nu.

Historicus Gert Oostindie volgt het allemaal op de voet. Niet in het minst omdat zijn eigen werk heeft bijgedragen aan de herziening van de koloniale geschiedschrijving. In de jaren tachtig zette hij als een van de eersten het slavernijverleden in de Cariben op de kaart; later publiceerde hij ook over postkoloniale migraties en de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog. Nu de regering excuses heeft aangeboden voor de slavernij en we zo druk bezig zijn het koloniale verleden een plaats te geven, vond hij het de hoogste tijd om de balans op te maken. Zijn nieuwe boek, *Rekenschap*, schreef Oostindie op basis van zijn werk van de afgelopen veertig jaar.

Met uw schoonvader Frank Koulen, opent u uw boek. Hij was een Surinamer die in 1944 als marinier met de geallieerden tot Terneuzen optrok, waar hij later een jazzcafé opende. Hij wordt daar geëerd met levensgroot standbeeld. U memoreert hem natuurlijk ook niet voor niets.

'Dat de gemeente Terneuzen in 2017 besloot Frank Koulen een standbeeld te geven, illustreert de ingrijpende veranderingen in de nationale herinneringscultuur. Er is veel meer aandacht gekomen voor de koloniale geschiedenis. En er is ook veel meer oog voor wat migranten uit de voormalige koloniën hebben bijgedragen aan Nederland. Maar ik voelde wel enige aarzeling, hoor. Ik heb eerder al eens over mijn schoonvader geschreven, maar ik twijfelde en heb dit vooraf besproken met mijn schoonfamilie.'

Waarom school uw aarzeling?

'Om te voorkomen dat ik beschuldigd zou worden van goedkoop effectbejag. Dat mensen zouden denken: hij

'Ik geloof zeker dat erkenning van fouten uit het verleden kan bijdragen aan een gevoel van verbinding'

vertelt alleen maar dat hij een Surinaamse schoonvader heeft omdat hij daarmee wil uitdragen dat hij "deugt".

U bent juist het mikpunt geweest van activisten die u wegzetten als 'kleurontkende racist'. U zou als witte geprivilegieerde man onmogelijk een onbevooroordeeld onderzoek kunnen leiden naar slavernij of naar het Nederlandse militaire optreden in Indonesië tussen 1945 en 1950.

'Precies, daarom heb ik mijn schoonvader er altijd buiten gehouden. Ik wilde niet dat mijn persoonlijke geschiedenis mijn positie als onderzoeker zou vertroebelen in het publieke debat. Maar dit boek is een soort klein testament. Het is een algemene terugblik, op hoe Nederland het afgelopen decennia heeft nagedacht over het koloniale verleden, maar ook op mijn eigen inzichten. Mijn schoonfamilie is deel van mijn leven. Het zou daarom heel raar zijn als ik hem niet zou noemen. Want natuurlijk heeft Frank Koulen mijn blik op het koloniale verleden beïnvloed.'

Hoe heeft hij u beïnvloed?

'Ik vroeg me af: stel dat ik niet deze Surinaamse schoonfamilie had gehad? Als ik niet hun verhalen en ervaringen had gehoord? Dan zou mijn blik afstandelijker en, ja, ook "witter" zijn geweest.'

U spaart zichzelf niet als u constateert dat u net als de meeste witte Nederlanders moeite had om afstand te nemen van het rooskleurige nationale zelfbeeld van een samenleving waarin racisme niet sterk aanwezig was - en is?

'Als burger, meer nog dan als wetenschapper, heeft het mij moeite gekost om te doorvoelen dat dit land voor mensen met een kleur heel anders is dan voor witte mensen. Maar als je de gevoeligheden, bijvoorbeeld over een woord als 'neger', direct in je eigen omgeving bemerkt, dan beïnvloedt dat je natuurlijk.'

Heeft het inzicht dat iedereen andere gevoeligheden heeft, u wat opgeleverd als wetenschapper?

‘Ik kies mijn woorden en interpretaties zorgvuldiger. Ik probeer me te verplaatsen. Dat is het grote punt in gepolariseerde maatschappelijk debatten als deze: mensen zijn veel te weinig geneigd om zich te verdiepen in de gevoelens en visies van anderen.’

Raken verdachtmakingen u daarom extra als zou u niet onafhankelijk zijn?

‘Tegen het verwijt dat ik uit een ‘koloniale context’ kom, kan ik me niet verweren. Wel tegen het tegengestelde verwijt, dat ik juist ongeënuanceerd kritisch zou zijn. Ik zie het als mijn plicht als historicus om het verleden volgens gangbare wetenschappelijke methoden te onderzoeken. De historische feiten spreken vaak voor zich.’

Bijvoorbeeld?

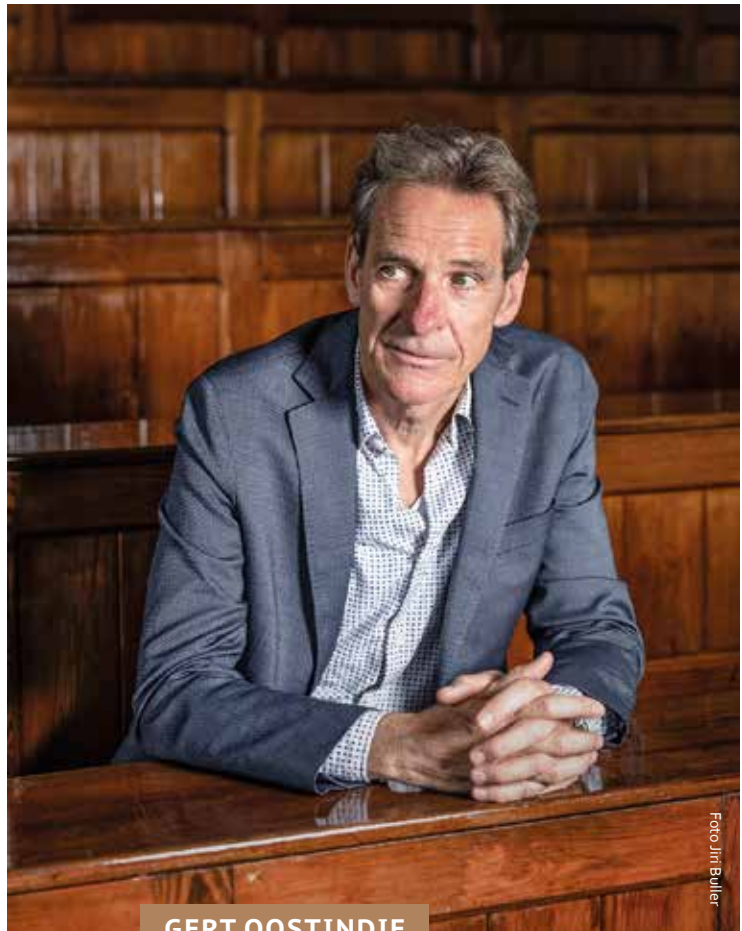
‘Ik was een van de onderzoekers van het grote onderzoek naar het Nederlandse naoorlogse militaire optreden in Indonesië. Een van de uitkomsten is dat de Nederlandse krijgsmacht structureel extreem geweld heeft gebruikt tijdens wat lang eufemistisch de ‘politieacties’ werden genoemd. Rutte bood direct namens de regering ‘diepe excuses’ aan Indonesië aan, maar ook aan andere betrokkenen in Nederland. Dat onderzoek lag ook onder mensen met een Indisch verleden heel gevoelig. Daarom vind ik het erg eervol dat ik ben gevraagd als spreker aan de vooravond van de Nationale Herdenking 15 augustus 1945, in Den Haag ter herdenking van de slachtoffers van de oorlog tegen Japan en de Japanse bezetting van voormalig Nederlands-Indië.’

Waarom vindt u deze uitnodiging eervol?

‘Gezien de eerdere argwaan, vind ik het verheugend dat men mij toch toevertrouwt te komen spreken, dat men er kennelijk ook in Indische kring vanuit gaat dat ik dat respectvol zal doen.’

Over de banden van de koloniën met het koningshuis heeft u in 2006 *De parels en de kroon, geschreven. Nu gaat u op verzoek van koning Willem-Alexander een groot onderzoek leiden naar de rol van zijn familie in het koloniale verleden. Wat valt er te verwachten van een nieuw onderzoek?*

‘*De parels en de kroon*, was een verkennende studie. Ik beschrijf dat de Oranjes net als de rest van de Nederlandse elite, kritiekloos betrokken waren bij de koloniën. Maar hoe intensief die betrokkenheid precies was en

GERT OOSTINDIE

Gert Oostindie (1955) is emeritus hoogleraar koloniale en postkoloniale geschiedenis aan de Universiteit Leiden en was directeur van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV). Hij geeft nu leiding aan het onderzoek naar de rol van het Koninklijk Huis in het koloniale verleden van Nederland. In 1989 schreef hij een proefschrift over de Surinaamse plantage-economie. Zijn bekendste Nederlandstalige boeken zijn *Paradijs overzee* (1987), *Knellende Koninkrijksbanden* (1999), *De parels en de kroon* (2006), *Postkoloniaal Nederland* (2010) en *Soldaat in Indonesië* (2015), *Ongemak* (2021) en, met anderen, *Over de grens. Nederlands extreem geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog* (2021). Zijn nieuwste boek *Rekenschap. Het koloniale verleden, excuses, herstel*, verscheen eind mei.

hoe de geldstromen liepen, dat en nog veel meer wordt in de komende drie jaar nader onderzocht.’

Het debat over het koloniale verleden is emotioneel zeer geladen. Veertig jaar geleden toen u begon als jonge historicus was dat vermoedelijk anders?

‘Er waren toen ook heftige emoties, maar niet in het publiek debat, wel in de kringen van mensen die er zelf

mee te maken hadden gehad; de Indische, Molukse, Surinaamse en Antilliaanse gemeenschap, en ook de Indië-veteranen.'

Hoe komt het dat het koloniale verleden nu zo kritisch in de maatschappelijke belangstelling staat?

'Dat komt vooral doordat de postkoloniale migranten die geschiedenis letterlijk thuisbrachten. "Wij zijn hier, omdat jullie daar waren." Zij eisten erkenning. Zonder de volharding van nazaten die hun begrijpelijke boosheid ventileerden over de geschiedenis én over het verbloemen of wegstoppen ervan, was de koloniale geschiedenis niet "herontdekt". Zij voerden een lobby om andere Nederlanders ervan te doordringen dat de koloniale geschiedenis van ons allen is. Ik vind dat een hoopvol teken van integratie.'

Het heeft wel even geduurd.

'Je moet niet vergeten dat de Tweede Wereldoorlog minstens een halve eeuw de nationale herinnering heeft gedomineerd. Pas in 1988 werd bij het Indisch Monument in Den Haag een aparte herdenking georganiseerd ter nagedachtenis van de slachtoffers van de Japanse bezetting van Nederlands-Indië. Dat was een belangrijke uitbreiding van de herinneringscultuur, en een zeer terecht.'

De slavernij in de Oost is nog een ondergeschoven kind in de aandacht voor het slavernijverleden. Waar ligt dat aan?

'Deels ligt het antwoord in de geschiedenis zelf besloten: de slavernij was in de Cariben veel bepalender voor de ontwikkeling van die samenlevingen. De Indische gemeenschap in Nederland spreekt er pas kort over dat haar oorsprong mede ligt bij Aziatische slavinnen die kinderen kregen met Europeanen. De koloniale slavernij heeft in Indonesië weinig tastbare sporen achtergelaten. Maar als je het hebt over emoties, dan leven die in de Indische gemeenschap veel sterker rond de Japanse bezetting en het verlies van "hun" Indië na 1945. Een deel van de mensen kreeg te maken met geweld, dat was traumatisch. Een nieuwe klap kregen ze toen ze in Nederland bepaald niet werden verwelkomd. Ook hierover schrijf ik in *Rekenschap*: neem de boosheid, frustraties en het verdriet van Indische en de Molukse gemeenschap serieus. Anders dan bij de Antillianen en Surinamers, schuilen hun emoties minder in de koloniale geschiedenis zelf, dan in de wijze waarop er een einde aan kwam.'

Zouden al deze verschillende gemeenschappen wel tot een overkoepelend bewustzijn kunnen komen over het koloniale verleden?

'Het is heel begrijpelijk dat verschillende gemeenschap-

'Mensen zijn veel te weinig geneigd om zich te verdiepen in de gevoelens en visies van anderen'

pen andere eisen stellen aan de herinneringscultuur. Opnieuw zeg ik dan: probeer dat te begrijpen. We wisten er in het verleden niet altijd goed raad mee. In 2002 was er een feestelijke VOC-herdenking in de Ridderzaal in aanwezigheid van de koningin, de minister-president en tal van prominenten. Drie maanden later werd in het Amsterdamse Oosterpark het slavernijmonument onthuld, met dezelfde hoogwaardigheidsbekleders die toen juist berouw en spijt betoonden. Er werd niet geprobeerd die twee verschillende verhalen, die eigenlijk één geheel vormen, met elkaar te verbinden. Dat is niet zo gek en we kunnen ook niet verwachten dat iedereen hetzelfde belangrijk vindt, maar de samenleving kan niet zonder een verbindend verhaal. En dat geldt zeker voor een land als Nederland met een paar miljoen burgers met "wortels" in de koloniën.

Waarom zou de verbinding kunnen schuilen?

'Er moet algemeen onder ogen worden gezien dat de koloniale geschiedenis van Nederland en zeker het slavernijverleden, haaks staat op het rooskleurige zelfbeeld dat we een soort wereldkampioen mensenrechten waren. Dat is niet een mening, dat is een feit.'

Wat vindt u in dit licht van de manier waarop Mark Rutte zijn excuses heeft aangeboden?

'Ik geloof zeker dat erkenning van fouten uit het verleden, kan bijdragen aan een gevoel van verbinding. Als Rutte of de koning zich uitspreekt over het koloniale en slavernijverleden, als zij concreet zeggen dat ze met schaamte terugkijken, dan dragen ze uit dat zij niet alleen die geschiedenis, maar ook het hedendaags racisme afwijzen. En er moet voldoende kennis zijn en vooral ook breed worden gedeeld om een breder historisch bewustzijn te ontwikkelen. Wat dat betreft moeten we nog een inhaalslag maken. Het is goed dat het kabinet daarin stappen heeft gezet, en nu dus ook de koning. Het is soms onaangenaam, maar we moeten onze geschiedenis feitelijk en kritisch onder ogen zien om onszelf en anderen beter te begrijpen. Ik heb de bereidheid daartoe snel zien toenemen in de afgelopen jaren.'

Alies Pegtel - Historicus en journalist, auteur van o.a. *Zij in de geschiedenis*.